

Jose Maria Iparragirre

Isidoro de Fagoaga'ren liburutik LOS POETAS Y EL PAIS VASCO'TIK

Tene Mujika'k euskeratuta

Euskel Olerkaria, edo soil-soil Olerkaria, oroizenez deitu zitzaion bezela Jose Maria Iparragirre'ri bere izakera ekaizdunean —baita ilda gero ere— ba, arako Jainkotxoan antzera, kondairatik igaro gabe aselean sartutako notiña zan. An-da-emen, bizikondaira egin nairik beretzaz idatzi dana, kea aizetan bezela aienatua da, eta on-edo-txar, erdira geien bat, aseleak iraun du. Berriztu ta ugalduta goiargia eman zion erria bizi dan eta biziko dan aselea.

“Igaroa dan mendearen azken aldera, Urretxu'ko Villarreal'en, erriak bere seme egalariari jaso zion arrizko irudia azaltzeko egin zitun jaietan, Antonio Peña ta Goñi'ik “erriaren gogamen” izentatuaz goraldu zuan olerkaria. Iru eratara maxialtzalle aipatua zan Peña y Goñi: eresi, pelota, ta zezenketa; baiña goraltze orren ondoren adierazi nai izan zuan itz oiekin olerkariakiko ulertzen zuana: “Jaungoikoak ondo daki ereslari ta olerkariaren kondaira edestu nai nukela, baiña nai-ta-ez, lan ori utzi bearrean naiz, ta bildur naiz baita, biar, orretara ausartzen danari beste orrenbeste gertatuko zaionez. Iparragirre'ren kondaira nork daki? Zein da ori edesteko lain? Bai alda iñor txori baten bizi kondaira idazteko lain?”.

Izan ere orixe zan Iparragirre: txori bat; azkatasun egarri zan txoria, egotzat bere irudimenaz gañera, mundurik-mundu lege gabe, azke, zebillela soñean zeraman kapusaia, ta gitarra, zartxo bat, besterik gabe.

BIZIKERA EGALARI BATEN IKURRA

Bere lenengo urteetatik, ume zala azaltzen zan Jose Mari'gan iges-naikoaren ikurra. Ezin diteke esan ikasi-zale zanik bere lenengo ikastaroe-tan, beintzat sarriagoetan "eskola igesi" ibilli zan ikastera joaten baño. Amairu urte zitun garaian, karlistaen gudatea lertu zanean —auen ekiñeta-tik lenengoa— mendira-jo zuan, bere erri inguruan zebiltzan on Karlos Borbon'en sasigudarietara batzaldiaz. Sarritan zauritua izan zanez, eta ekiñerako gauza etzala gelditu, turulari arakotu zuen *Erregenaikoaren zaintzalle* oorea gerora.

Karlista aldekoak azpiratuak zirala, gudatea amaitzean, bere lagunak bezela atzerrira, Frantziara iges-egin zuan.

Ordutxetik asita nolabaiteko bizikerara jo zuan igaro zitun urteak amarnaka zenbatzekoak zirala. Eskuzabal zarpil, arlote, ibilkari aspertu-eziña; ara edo onera, ala edo onela, zintzo eldu bearraren aurka, iritzira igaro zitun: Frantzia, Suiza, Italia, Alemania ta Ingalterra. Alpes'etako gallurreetara igo, eta tiroltarren aisa-abestiak ikasi, baita ederragotuak neskaxai abestu ere. Jauregi, ostatu, antzoki, legorpe, guzirakoak sarritxo-tan iketzen ditu. Espetxetua izandoko nekeak jasan bearrak, barauta mos-korrak, ardoarenak beste, jotzen zizkioten txaloenak ere. Eta beti-beti abesten, aspertu ezineta logabe, guzia antolatu —edo nastu— egiten duan txitxarra da. Berriro bere txokora jotzen du, baiña abesten dualako espe-txeratua da, Ateratzen berriro atzerrira alde-egiten du oi bezala, abesten. Zearkatzen du Atlantikoa bere tresneritza gitarra ta ametsak besterik gabe. Buenos Aires'en Anjela Kerexetakin ezkondu, bera bezela gipuzkoa-rra zanakin, eta eztaia abesti berri batekin ospatuaz.

Andik Uruguai'ra alde-egin, eta barrutizain irabazbidea arkitu zuan; Baiña Joxe Mari'k maiteago zitun edanetxeak mendia baño, zortzikoak abesten orduak oietan igaroaz. Bitartean ordea, nork zaindurik ezta, artal-dea urrituaz zijoan sendia ugaldiaz; bederetzi seme-alaba zitun, geienak nexkak. Gauberanduan etxeratzeko asmoa artzen zuanean, beti aopean abeslari, bere emazteak, itxoitez gogaituta, atagiaz atea itxi ta oial-urdiñetan utzitzen zuan, "ozgirotu dedin" (Eta Angela zuan izena!) Erri-miña nabaitzen du eta errikide batzuen laguntzaz, itxasontzi baterako txartela lortzen du, ta Euskalerrira biurtzen da, ta Bidasoa, ertzetik agur-tzen du bere ori, arterañoko abestirik ederrenakin. Lau probintzietako Diputazioak guraso bezela artzen zuten seme banatzalle bizartsu au; Utse-gite aundia. Une ontan bertan, bizi al izateko diru laguntzaren jabe bere burua ikusi zuanean, bere goiargia itzaltzen asi zitzaion eta bere abotsaz

atzeli zan baita gizonaren su bizigarria. Betekada zuala oztu —edo bestera— sagardotegi baten atxututa; etzan besterik olerkari egalari batetik, egonean gelditutako dirutsu bat izatea besterik otzak biotza izoztu zion, 1881-ren Jorraillak I-goan.

Irurogeta bat urte osatzera zijoan.

MUNDUKO BIDEETATIK

Gizon onen bizi-astarrena ateratzea lan erraza ez ba'da ez da berdin gertatzen bere egiñenakin. Auek, naiz eta neurritz oso laburrak izan, oso gutziak, bere sustrai errikoai eskerrak, gertatze ta kondairaz zuan aidetasunari ere ospe orokarra lortu zuan. Antz eman dezaiozun azalpen labur batekin. 1848'rren urtea. Europa'rentzat erabakiak artu bearrekoa izan zan, eta bere lurralde guzia ikaratu zan matxinadaren bultziaz, berotzen zijoan ekinaiaren lenengo erneak ziran. Napoleon'en nagusitasun gogorren agindu-pena. "Romantiko" zeritzan alderdiaren aize beltzak artuta, erriak, askatasun egarriz, erritartasun gogaira jotzen zuan ankerkeriak zapañtzeko bidetzat artuta, baiña azkatasun gogaira jotzen zuan ankerkeriak zapañtzeko bidetzat artuta, baiña azkatasun ametsak, erritartasun muskil aiek, etzuten errikoï batasunik, ezta izkerakoïrik ere.

Euren eratzeak ametzezkoak ziran, eta sarritan nolanaïkoak. Ondo eraturako erritartasuna, lengo bere kondairaren ondorengo baiño, geiago azaltzen ziran moltzokatutako lurralde berdiñezak, gerora europako erri aundi batuak deitu zaienak Lengo lurki zarraren era zapalduaz lortutako batasun indartsua eta, okerrago dana, guda ankerren azia ereiñaz, ondoren jasan bear izan ditugunak.

Polonia ere —gaurko ziñopa— gogo azkeentzat, jaungoïko-zaleentzat ezaupide bat eta Byron bezelako olerkariak euren aberrietan zer aldezturik etzutelako, iltzera urrutira joaten ziran Grezi illezkorrera, bere lurraldearen osotasuna aldeztera. Iparragirre Paris'en arkitzen zan 48-ko matxinda jeiki zanean; azkatasuna maitasuna beste amets, zanean. Batez ere asko, askozaz geiago dirua baiño.

Oi eztako egiantz batek arazita Bigarren Errepublikaren laguntzalleak Lendakari autatu zuten Luis Napoleon Bonaparte, ta, ontzat eman zuten sozialismoa, guzientzat ikasbidea, ta autarkiduna izateko eskubidea lortu eziñekotzat bezela zutenaz jabetu nairik.

Berriro Frantzia lenagoko mende erdian bezela, azkatasun eta aurrerapenaren ots-egill gallendu zan. Baita ordea, lenagoko mende erdian bezela beste Bonaparte batek, loratua zegon asmo baten egingaia kirtenetik moztu ere.

“Txikia” deitzen zioten beste Bonaparte onek bere gain azpijanean bizia igarota agintzera eldu zanez, guziengatik eta guziagatik susmo txarra artzen du, ta bildurraren ondorez errialdarazteak, zainketak eta esperteratzeak.

Iparragirre'rentzat ordea, edozein girotan azkatasunak usaiki gozo zoragarria euki, ta, matxinadakoakin bat eginda, Toulouse'en atxitu zuten ausartsu Marsellesa abesten.

Bein-berriz bere abots gitarra ta kemena, matxinadaren alde jarri ditu. Polizikoal giza-biurrizat eldu zioten, eta laizter, atzerritarra zana, Errepublikaren lurraldeetatik at bidaldu zuten.

Aldaketa bat geiagok gutxi makaltzen duan gizonak, Ingalterra'ra joatea erabakitx Du Albion beti orlegi. Ordurako au, legezko ditun laino, itxazoan eta bere elkartuen gaineko nagusitasunez pozartua arkitzen zan.

Jose Mari Londres'a Victoriana “aldiaren garairik onenean iritxi zan. urte artan uri nagusiak *Guzienkiko Erakusketa* ospatzen zuan. Izugarria bertera eldu zan gizonketa Iparragirre beti bezela kafetxe ta batzarretan abesten. Baita antzoki edo teatro baten ere Florentzi abesbatz batekin ere “opera” abesten.

Baiña abeslari aien artean bere jarduteak eguzki ingelesak egun batean irauten duan beste iraun zuan. Teatro itzontzi jostaria baiño naiago zuan munduarena. Bere gogoaren etsairik gogorrena iñoren agindupean jardun bearra. Atzertu ta abestearen teknika guzi arek, esan ezin aiñako azpertzeta gogogabetzea arazten zion. Lagunak ain arro janzen zituzten soñeko ta apaingarriak parregarriak iruditzen zitzaizkion; txirriporro kiñutu abeslari zuzendaria illeluzea atrillaren aurrean guziaz gogor agintzen. Batez ere gizatasun gabe norbere nortasuna utzi, ta zozorrokeri bat geientzat garaipena lortzeko, ez egizko garaipena ertiarentzat.

Ezieziñeko bere griñak ez dio utzitzen gizon mordo luze artan abeslari bat geiago besterik ez izatea, bere, orduko onenbestean artutako langille bat besterik ez izatea Itzaren esanai osoan ertilari. Zabarra, baiño biziduna. Adiñ-erdiko bertsolarin olerkarien antzera.

Bera ertilaria da itzaren esanai osoan, naiz eta atzeratua. Probenza'ko olerkaro ta bertso lari aietakoa, ego-ta Germani'ko *minnersingers* aietakoa (1).

Eta bein-berriz bere jantzi zarpalluak eta gitarra artu, eta munduko bideetatik juaten da.

(1) Juduekin beñere nastu ez gerala esaten duten euskotarrak, etzuten nunbait gogo ibilkariaren arrikkurik nai-izan —Fausto Arozenak idatzia da, bere Garibai'ren bizikondaira arrigarrian—. Eta geiago dio: “Baiña arriku-zirika ori da Llande'k, Fransisko Jabier, Elkano, Lope de Agirre ta beste askok, Llande'k esaten duan bezela, asaben daramate beste geiagok, oi ez bezela euren nai ona barrutik kanpora dutenak. Zer zuan Garibai'k bere-kauseko gizona ez zanez, lenagokoen gogo zindoari jarraituaz zail izugarri zabaretara eltzeak? Garibai gelditu gabe dabil bere bizitzako aldi luzean...” Arozenak aipatzen ditun egun urruti aietan edo azkero, zenbatu ezin aña jatorriaren igeren igaro dira, ta guziak azaltzen dute gaur aipatzen degun olerkari ibilkari arlotea bezela, len-lenengo gogoak orain ere jarraitzen duala orain ere bizitasun ta indar berdiñez.

ETORKIZUNAREN DIRU-ETXEA

Gau baten, “Cafe Concierto” izenez ezagutzen diran oietakoan abesten ari zala euskereakin nasi tiroleza sartzen zuan (benetan entzungarria izango zan naztea) Jaun aundiki bat urbildu zitzaion eskua luzatuaz. Mazarredo Generala zan. Bilbotarra izatez eta Isabelinoa Entzun zuanak eman zion biotz-ikara azaldu ondoren, bere laguntza eskeñi zion erbestetuen erru-nekea kentzeko.

Jose Mari'k ordea ondo ulurtu gabe entzun zuan “diplomatiko” aren eskeña. Aldatzen zan tokira aldatzen zala, unu berean bertako egin al izateko doaia zuan ba. Lurralde ta mugak zear gelditu gabe ibiltzeak bulzatzen zion jua-entorrira emana zeukan gogo. Berezkoa zuan edonun oitu al izateko mena. Aundizkien aretoetan bezela, mixeria nagusi zutenen bizitoki txiroetan baita, bere giroan arkitzen zan. Benetan zitzaion guzia berdiñ, asko abestu al izatekotan. Oso-osoan zan “poetambre genuino” Villon olerkari goratu ta zaurituak bere buruatzaz esaten zuan bezela. Onen antzera, dirua zorretan eskatzenikasi zuan. Ze ajola gero ordaindu ezin bazuan? Zailla dirua zorretan eskatzen jakitea, baiña zaillago nork emana lortzen jakitea. Etorkisunaren gain “letra” bidaltzen zuan, eta... “or konpon”. Ez al dute ba ori bera egiten diru etxeetako jaunak?

Eroa esaten zioten, baiña bere erotasuna etzan burukoa biotzekoa baikiz, Zorionez erotasun sendatu eziña. Italian edan zuan ziñesketasun zindo alaiak uxatu eziñeko atsegiña utzi zion gogoan, ez franziako oituren leiata-sunak, ezta Alemaniko eratze ta izakera latzak. Politika alderdiak, erreli-

jioaren bilgoak, ixilpeko alkartasunak, euren amaitueziñeko ondore ikazkin artekoak, garibalditarrak, bonapartetarrak, mazzinianoak, orleanistak masoiak, anabaptistak, presbiteranioak..., ikuskin-jostsllu bezela igaro ziran bere begi aurretik baiña bere izamena aletxo bat aiña aldatu gabe. Esate baterako: berezko zuan iñorekikoa eramaten jakitea, bere burua beeratu gabe, guzira, ta guziakin, eta ez ezer eta iñor epaitzea aurrez aldestu gabe.

Ikasbide ona egunen baten azkatasunaren eta gizarteko anaitasunaren alde-ots-egille jeikitzeko!

IKASTOLATIK ETXERATUA

Beste guziak gosaldu oi duten garaian, goiz baten, apaltzez amaitu zuan Iparragirrek. Alik ondoen bere burua txukundu, alkandora garbia jantzi, ta bere erritar Mazarredo generalagana juan zan, agindua zeukan bezela igaropiderako txartela eskatzera, bere lurraldera joan alizateko.

Errimiñ bigun batek biotza atxitu zion, Mefistofeles apainduak belarri ertzera eskeñi zirikalaria egin zionetik. gaztearoko lilikak utseratu zitzaizkionean, eta gudari ameslari urteak joan, ibillaldi askoak eta erbestetutako urte luzeak baita, jaio zan txokora biurtu naia, utzi ezindako bear-izan egin zitzaion. Eta gogo onekin belero deriztaten itxasontzi baten Santoñan legorreratu zan, eta emendik Bilbora jo suan.

Grandmontaigne'k egoki izendatutako Vulcano ta Luculo'ren urira, Furoen alderako sukarrak bero-bero eginda arkitzen zan garaian.

Baiña Joxe Mari, bere lurraldea zapaltzen zuan une artan, beste sukar batek erretzen zuan. Bazekian andik urbill, Gipuzkoako errixka bateko etxetxo baten, emakube urtetsu bat berari itxoitzen arkitzen zala: bere ama. Bere biotzak geien maite zuan izakia. Mutil gaztetxo bat zan, goizero oi zuan bezela, ikastolarakoan, amari agur egin zion esanaz: *Gero arte ama!...* Eta ordutik, *Gero arte ama...!* egiñaz alde egin zuanetik ogei urte igaro ziran... Eta emakume arek, ama guziak dakiten bezela, itxoitzen zekian ama arek etzuan zirkiñik egin, ibilkari burugogor antzeko seme aura sukaldean sarzen ikusi zuanean, eta onen pozezko oju *Amatxo maitia...!*ri garratz-gozo, ordu batzuk lentxuago ikastolarako etxetik irten, eta berandu etxeratu zan semetxuari aserrea azalduko zion bezela: *Au da Joxe Mari eskolatik etortzeko ordua?* (2) Nunbait, amak, erantzuna noiz nola eman semeak bestean bai zekian.

(2) Gertatu onen kontuan, beste erabatera azaltzen duana ere bai da; eta edesten duanak edesten dualako, aintzat artzeko esana, ba Olerkariaren garai danez, eta gainera maxialtzalle, izen audiduna; Antonio Peña ta Goñi. Edezte au, naiz gurearen berdiña gertatuan, gertatu zan tokia ez da berdin azaldua Ara nola dasan: Iparragirrek, bere aberrira eldu zanean, eta Bilbo'ra joan, ama besarkatzeko gogo bizi batek eldu zion baita Etzuan ikusi amabi urte aietan, Ikastolara juateko agurtu zuan azkero, Villarreal'en. Bilbo'n "kontzierto bat eman zuan, eta irabasitako diruakin Madri'ra jo zuan, an bizi zan-ba ganbara zaar txiro baten, iñoren errukiak alikatzen zuala, bidaltzen zizkioten jateko ondakinak. Txiro eta beartsu arkitzen zan andre arek, ala ere bere bizi leku ondatu artan jasotzen zitun nora bazterturik etzeukaten euskaldun beartsu zer janik eta nora bazterturik etzeukatenak. Ama nun bizi zan aztarrena atera zuan, eta arnasa-oska malladia igo, ate ondoan gelditu, ta dei-egin. Atea iriki zanean, ber-berbertan, Olerkariaren ama! Begi maitaleak semearenetan josi zitun. Onek zabaldurik bereak ama besarkatzeko, onen begitze gogor parka-eziñak atzera arazirik, legor jaurti zion besoak tolestuta zitula:

"Au da Joxe Mari eskolatik etortzeko ordua?"

Aldaketa au egia izatekotan, Olerkariaren bizitzako gertaera biotz-ikutzalleena zatituko litzuke ainbat idazlan, edeskizun, eta antzerki-gai; eta azkenez ezereztuko luke Uranga margolariaren lauki ederrenetako, Joxe Mari bere jaiotetxeko sukalde zaar keak bezutakoan sartzen azaltzen duanean, tibilkariaren soiñekoz jantzia, ta sorbaldatik zinzillik gitarra, ta beso-zabalik amari esanaz bezela *amatxo maitia...!*

Ez al litzake egoki gertatze au aipatzea, Papini'dion bezela —oker ez ba-gaude beintzat— sarritan ederraren etsai dala egia?

BERE ELBURUAREN BILLA

Iparragirre'k berriro Bilbo'ra jozuan, Eta an kafetxe ta batzokietara sarrri, baita noraezean karrika ta enparantzetan ibilli ere, zebiltzan zurrumurruak jaso nairik. Fueroak, Gernika azkatasuna, aorik-aoko eitzak. Eta Madriren aurkako jardunak eritzi batekoak Gobernuak, bere Lendakari Lersundi Jeneralaren alegiñak arren, etzuan lortzen, alde bietako gudari buruzagiak nausikiro besarkada batekin zin egin zuten garaipena ontzat Lurraldeak artzerik. Naieza ba, egunetik-egunera zabaldu ta ugaritzen zijoan, eta Jose Mari'k Olerkari aundiak eurena duten igarle doaiez, zetorren odol-ekaitza sumatu zuan nairik aundiena ukatzen zitzaion erriaren errietan: Azkatasuna.

Eta itxuraz eltzekada Madri'ren egosten zeuden, ara ega-egin zuan.

Aitu gaitezen: "egetan" joate au batakoz-beste leunkirot gauza azaltze bat besterik ez da, ba lurralde onen zoria garai artan, beste lurralde aurre-ratuak argia ta bapora zituztela, españarrentzat etzan eldu kinkea ta zalduria besterik Lurraldea eskeintzen zuan ikusgarria ezin ziteken negarga-

rriagoa izan. Matxinadak, jeiki-aldiak, eta kuarteletako elkaraitu eziñak, ordurako ba, Iberia ergeltzen zuten gaitzak.

Narvaez ezpatari arroa, Sor Patrocínio lekaime zauritua, Aita Claret, auek ziran euren aukeratuekin, ziran Isabel II-ren zaratatsuaren ondokoi txandan ziranak; adiñez bez.

OLERKARIAK IGIUAK IZAN DIRA BETI ERRIAK

Guztientzako toki bat zan, lagun-arte bezela ontzat artua, Montera kaleko SAN LUIS kafetxea, arkitzen zan tokiagatik, eta zitun apainkiagatik Isabelina garaiko zeingí geien zuanekotzat ere; baita Madriden bizi ziran euskeldunen batzar-toki bearrekotzat ere. Aipagarri bi auek, eta bere aldizti ta ibilbideen berriak aienatzeko arrixkoan beinzat aztarketa sakon bat egiteko bidean.

Baiña guzi onek garrantzi gutxi du. Onelako osotasunik ezak, ez dute ezer esan nai. Bai ordea egiaz gertatua dan guziak, eta euren nai-ez-ko ondoreak. Ez da ezbairakoa Madrid'en nai guziarentzat toki bat zala, eta bertan batzen zirala. Ara joan zan ba, Iparragirre, ta Bilbo-n bezela bertan sartu orduko nabaitu zuan garraztutako giroan arkitzen zala, Fuegoen aldeko giro bizian. Batez ere ikasleak guziak bat-eginda, euren Erria lengo legera biurtzea eskatuaz, 1839-ko Lege, maltxurkeriz kendutako eskubi-deetara biurtzea, orduko egoerara biurtzea eskatuaz.

Joxe Mari, ogei urte lenago izkilluak artu ta gudara zanak, abertzaletasunez baiño oiezaren zalekeriz, orain beregana igitzen nabaitzen, bera ibilli zan erbesteko erridiak egin zuten buru eskeñia, te berak bere errian egin zuana bat bera zirala.

Aberrriaren izatea igertzeko era berri argi ta jakintsuago bat. Baiña Joxe Mari'k guzia itz-erorketa ta abestiz erabakitzen zuan guzia, ta bere gogoan abesti berri bat sortzen asi zan. Ordurarte antolatu zitun abesti guziak ez bezelakoa, eta eta bere bizian egingo zitunen antzik gabea. Otoi, santzo, azkatasun ta pakearen mezu biurtuko zan abesti bat, bere olerki ta ersiaren mamiak beste ikurrek ez bezela bere Erriaren nai-izate ta dantasuna bete-beteaz azaltzen zitulako.

Ez al ditu ba —Goethe'k ain egiz esan zuan bezela— beti, erriak, olerkariak igitu?

Dakahivia ondo ta sakon ezagutzen duan ajun batek eman digu ondo jakiñaren gaiñean egindako zuzentze au: "San Luis kafetxera juaten ziranak, diru etxetako ordezkari, ta nagusiak, aduanetako buru, moxkinzale, ta auetarikoak dirua eta diru gaia euren elkar izketa: Esaten zanez, kafetxe ontatik atera ziran diru kontuko ziran España ministro" ain nolabaitekoak ez ziranak. Sorpean zeuden "presopuesto" astunenak arintzeko lain ziran (MADRID Autografas por Federico Sainz de Robles 1949).

Ganoraz ain urri zebillen Isabelita'ren inguruan.

Ministruok gora ta bere, igo ta jetxi, zebiltzen, putzu giran bueltaka dabillen zaldiak bera ta gora urez betetzen ditun antzera, erregetxoan azpikerien bidez; batean erriaren matxinada zala-ta, bestean militarren jeikialdia, baiña gertatze ulergaitza: XIX-garren gizaldi osoan etzan gobernuan aldaketa bat osoa izan, konstituzio edo parlamentuaren eraketaen nagusikeriz.

Nagusi izate onen almenak oso-osoa nausikeri amorratuuz agintzen zuan gobernuak erri osoan, erriaren bear-izan eta naiak ulertzen, ta gutxiago bearkun auek nola bete jakiten.

AZKATASUNAREN ABESTIA

1853'ko udaran, len esan bezela izenaz oroitu nai ez geran kafetxe bateko bezeruak konturatu ziran, aste batzuk lenagotik, bein mai baten bein bestean jartzen zan olerkari larre-aldatzalle ura, bere errikideen belarrira, asma berri zuan zortziko bataopean abesten zebillela, lenbiziko abestu aldía auei eskeñiaz. Nagusitasun geiagorako, olerkariaren gitarra ordez pianoz lagundua izango zan, eta laguntzalle Juan Jose Altuna, Durangoarra, kafetxe artako soñujole agitz, agitz, jaun au izaten zalako.

Jose Mari eldu zanean eta eskuemate batzuen ondoren, malla zabalera igo zanean arteraiño gizon onbera tolezgabeko lauaren itxuraz ezagutzen zutena bat-batean garaille kementsu antzezko agertu zitzaion, begi bizi dizditsuz begitzen ziela.

Keiñu nagusi baten bidez ixil-arazi zitun.

Sarrerara'ko soiñu joleak, soiñu-taupada sendo batzuen ondoren —orain uyzi-egiten diranak—, abesten asi zan "baritono" abots indartsuz, betiko iraupena izatera deitua izan zan GERNIKAKO ARBOLA izena duan abestiaren lenego bertso-atala duanakin.

Ain gogobera zituzten entzuleak abestiaren neurtitzak, sarrerako zirana ziranak, euren zaindari dan Aritz sailduak maitasun bat-egin zitun, zugatz entzun-beratzat artuta emaitz zaindua eskatuaz: Azkatasuna...!

Baiña guztientzat askatasuna; ez bakarrik Euskalerrientzat jakin zazute ondo etxeko ta kanpoko geurekoi ta berenkoi guztiak: mundu guziarentzat: EMAN DA ZABAL ZAZU MUNDUAN FRUTUA. Bai azkatasunaren frutua, guztientzat gureentzat eta besterentzat, aurlagun guztientzat; zorion erritik jaurtientzat, bizi guzirako neke-miñera epai-tuentzat.

Onela igerimen berdingabekoakin, eta opa-izate oso-osoaz, abestu zuan Olerkariak bere olderti ezilkorra. Onela, umetandik abestu bazuten bezela, an zeudenak biotz-gori jaupada piztu baten jeikita abestu zuten ango entzuleak ordutik eta betiko, goiargiak sortu zitun Euskotarren Ereserkia izango diran olerki atalak (4).

.....
Aurreragoko zenbakietan azaldu ditugu aupa zuten berotze ta zorame-naren zergatiak, ondorengoetan zeaztuko ditugu Ereserki onen zenbait alderdi, eunurtebetzea osatua duan oni.

Bearreko da adieraztea, sentzun lan ikurkor au aberriari itxatxita min-korra dala zaitasunez zulatua, Bijoia ba aurrez aitormen au: Ereserkia'ri eman bear zaio berez duan garrantzia ta biotz-indarra, ez ordea-sarritan egiten dan bezela-politikako egokimen naibestekotzat.

GERNIKAKO ARBOLA TA ABENDAERRIETAKO ERESERKIAK

Abendaerrietako ereserrikak danak dira orain aldkoak. Ez ziran ADIN ERDIA deritzan garaian. Laterri berriak sortu ziran garaian azaldu ziran. Ereserki auetan geientxuak, ez dira urretan ere, goi-mallakoak erti-arauz. Goi-argiaren emaitz garbi bat baiño geiago dira abertzaletasunaren itsumen ondorea, ez ertiaren eder-naia, bai oedea airkeri (bengan-tza baten erazo makurra, edo txandako arkitzen dan erregeari egindako zurikeria. Adibidez: ingelesak euren erregeari deitzen dioten GOT SAVE THEKING “garaile aldun eta jaube zoriontsu” naiz eta errege onek —sarritan gertatu oi dan bezela— egundo zapaldu ez guda-zelai bat, edo baita

gaur egunean gertatzen dan bezela andere gazte sagaratu bat, izakera gizatsu batera beartua eginbear aspergarrietara lotua eta egokimenak gertatzen zaionean etxealdeko bearkunetara atsegiñez lotzen dana.

Ingelesaren antzera —beintzat, ereserkiaren esanaia gogoan degula— dira baita austriakoa, holandarra, japonarra, errusitar kaisalderrikoa ta beste askoegiago ere.

Badira ordea beste batzuk garrazika erri goratzen dutenak ere, geiegi-ke DEUTSCHLAND UBER ALLES bezela (lurrean Alemania guztien gañetik) geiegizko esakera arro berekoaia, batez ere gañerusko gizadiarentzat beralgarri.

Azkatasunari abesten ez dion ereserkia oieza da. Ta oieza baita pakea aipatzen ez duana, baiña-alabear arrigarria bere askotasunean!) beste olerkariak azkatasun eta pake ori bakoitzak bere lurraldearentzat eskatzen dituzte, egundo ez munduko beste errirentzat.

Aipatze opatsu, anaitasunezko esate ori, onginaiaren zabaltasun osoan olerkari baten biotzen sortu bear zuan, besterentzat gorroto, irain eta kalte gabe, bere bizian pakearen eta azkatasunaren irudi zintzoa izan zana.

Gure arrotasuna atsegindu nairik —edo orrela uste izanik—, GERNI-KAKO ARBOLA euskotarren MARSELLESA dala. Oker guri-guria. Okerra! Rouget da lisle'ren eta Iparragirre'ren abesti anaitar, opatsu, goigoikoaren bitartean leize bat dago. Entzun aurren au:

Aux armes citoyens, formez vos bataillons.

Marchons, marchons, qu'un sang impur abreuve nos sillons.

(A las armas, ciudadanos, formad vuestros batallones!

Marchemos, marchemos, marchemos, y que la sangre impura empape nuestras huellas).

(Izkilluetara erritarrok! Eratu zuen gudarosteak

Guazen, guazen, eta odol garbiezak beratu ditzala

gure oñatzak).

Entzun bigarrena:

Eman da zabal zazu

Munduan frutuba;

... Gerrarik nai ez degu

pakea betiko

gure lege zuzenak

emen maitatzeko.

Ez, ez dago abesti auen artean elkarren antzik txikiena ere Rouget de l'isleren izkia abespidean jartzen badezuta jendetza bat-batean ibilian ekingo du ekiñerako bizitasunez, baiña Iparragirre'ren neurtitzak gizona baretu ta biotz-bera jartzen dute, pake ta maitasunezko elkarartean.

Zer ba: pakearen aintza edo gloria, ez alda, gudarena baiño edorra-goa?

GERNIKAKO ARBOLAREN IZKIA

Zenbatu ezin aiña dira Iparragirre'ren ereserkiari ezarri zaizkion akatz eta utsak. Bere izki ta bere eresiarri. Ari ziurrago, beste oneri baiño. Bere neurtitzen euskereari. Zergatik? Neurtitzok —diotenez— erderakeriz naztuak diralako ta ez dutela ers-olerkiaren zabalgorik. Eta nortzuk egiten dute maiseatze au? Euren buruak euskelduntzat azalduaz gutxitan edo beñere euskeraz itz egiten dutenak, Olertiarentzat eta guretzat zori onez, ez dakite ze aldetara jotzen duten olerkiak eta olerkariak.

Utzi dezaiegun ba maiseatzalle “jakktun oie euren saldatan zukua egiten, eta alegindu gaitezen gaia bere bidera alderatzen, egikizuna bare ta zuzen artuaz. Elertia, erti, zientzi, ta erri baten jakintza osatzen duan gai leun naiz latz guzia zuzentasun, egiz, eta kondaira azaltzen digunari elduaz. Zuzenak izateko —Taine'k dio— ikaskisun eta egiñenak euren kondaira giroan eratu bear dira”. Egi osoa.

Esate baterako, Izkuntza, beste edozein ezaugarri bezela, gizarte baten zentzumen izkortua azaltzen duana da. Augatik, gure egunetako idazle naiz olerkariak lengo eunki edo mendekoan pentzakeraz eskatzea, oraingo aberkide bateri lengo fuerozaleen pentzakeraz azaltzea bere iritzi ta nai-izateetan, esate baterako: egigadea litzake.

Au aintzat artuta, naiz ta gure izkuntza ain zarra izan, oraindik eunkibat gutxi geiago arte, elertiakiko, umetasunean zanez, ba XVI ta XVII eunkietan arakatzen diran jazoetan —Axular Etcheberri, Dechepare ta beste batzuekin izan ezik— ez dira sarritan gertatuak (5).

Beste aldera, ta azkenengo eunkia ondo sartua zala, ta orretatatuaz, 1879 (olerkaria il baiño urte bi lenago) Felipe Arrese Beitia'k bere olerki eder AMA EUSKERAREN AZKEN AGURRA!!! —euskeldunak etziran asko arduratu bere aditza osatzen— bide berri bat ezarri zion euskel olerkiarei Aresti orretan— Kanpione'k adierazten du— gure izkuntzak erriko izateari utzi zion.

Ala ere Iparragirre ta bere garaian, oerkari, bersolari ta koblakariak —eta gaur egunean ez gutxi— etziran alegintzen izkuntza zeintzeko lan egi-tera; mendietako ta erriaren berdin mundu guziarena bear bezela erabiltze-ko nairik gabe. Nolanai ordea euskeraz itz egiten zuten, neurtu ta abesten zuten-goraldua bedi Jaungoikoa! —ba zoritxarrez ez dute ori egiten gaur eguneko Zoilo'rik geienak.

Beste alde, erderakeri ta prantsezkeriak nork bere garaian etzitun era- biltzen Auñamendiren alderdi bietan? Bilintch, Manterola, Serafin Baroja, Otxalde, Etxaun eta Elizanburu, naiz eta onegan ain garbiro igerri bere izkera garbitzeko zitun alegiñak. Ez al digute ba utzi, auek bezelako izen- buru ta itzneurtuak? *Juramentuba, Amac esan du esandit ehecho errenta pagatzeco ez zuben ta... Ay au dolorea! Amorosa conventuan Primadera hasi orduco arbolac eztaltzen lorez eta abar.* 1900-nean Zumaia, an ospa- tutako Lore Jaietan, ez al zan saritu izan Elias Gorostidi'ren *Amoriyo eta interes*a izendun antzerki saioa? Eta garai ori baiño askorekin lenago, gure elertiaren aurretikako jatorrak, Detchepare, Oienart, eta Axular itzlau- gilleak—, ez al zituzten euren idazlanak erderakadas asebete, euren artean latinkeria ugari arkitzen degula?

Eta latinkeriak aipatzen ditugunez, ez al dakigu ba, eliz-liburu bat ira- kutzeko, ia-ia euskera jakin bearrik etxala? Ez al zan ba, Baiona'ko Gotzai Olze'tar jean izan, onetan eredu, 1651, an bere liburutxo *Pregarioc Bayo- naco diocesacotz* izenduna argitaldu zuanean argitaldu zuanean?

Baiña ekerrena, da, izkuntzaren nazketa au, zerbait galgarria bezela, gure aurreti koai errudun bezela ezarri zaiela, batez ere Iparragirre'ri; eta orain "modan"n jartzen ari dira, eta ez uste leiken bezela jakintsu erri- koiak jarrita, bai ordea goi-mallako idazleak eta euren artean euskeltzai- ñak. Ara emen oietako bitxi batzuk *Cibilizacionaren frukuak, legearen kontra, kultur bat kreatzea, Elizaren indefektibilitatea, egiaren objektivili- tatea valore positivua*, eta beste asko geiago.

Besteri. Eta erridietako abesti geienak ordea —izkiakiko beitzat— gizar- tea errukitsu izan da: aitzu egin ditu egilleen izenak.

Ez da onela gertatuko MARSELLESA TA GERNIKAKO ARBO- LAKI.

(5) Euskal eterti errikoia, aoskoa bereziki —Bere a HISTORIA DE LA LITERATURA VASCA'n— Luis Mitxelena'k dionez— beste edozei erridietakoak bezin aberta ...aldatua da. Jakintsu olertia ostera, oso atzeratua, urria, eta guztira ez berez balio aundiduna. Ala ere, bere artetik, eskukada txiki bat gaizkatzen da, inguruko irridietan diran beretarikoen lan artean; eurak bestekoak diralako.

Entzun: adierazten du Miguel de Unamuno'k —entzun abesten— “eman da zabal zazu munduan zaitugu arbola santua” eta itxaso zabalean zibi-zabuka bezela zuen biotza nola dabillen bere eresi sendoan sartuta bat egiña taupadetan lotua. Au da eresi ta izkia erabat, elkarrekin lotuak izan ziralako; izate bat berak batean lotu zitalako.

GERNIKAKO ARBOLAREN ERESIA

Esana degu, maxaitzalleen eztenak, betean jo izan dutela, Iparragirre'n Ereserkiko izki baita eresian ere. Eta izkiarentzat bezela, eresiarantzat ere maxiatze aukerarekin barrutitik irtenak dirala, geure artean sortuak. Geureak. Esan bearrik ez: itxumenaren erokeri traketzat bat; naiz eta gero aitueziñeko sapuzkeriz geu ta geure gauzak, besteak goragokotzat aitorzea eskatu.

GERNIKAKO ARBOLA'ren eresia, askok beeratu nai badute ere, beti izango da nagisizat jasoa, ereskitzu goitia. Bere barrango ereserki eder-ederrak —gascue'k aitzen duan bezela— benetakoak dira. Orrengan eta bere itzetan aztiak —mataza egoki batu bat jarri zuan— asmatze eresintsu, abertzaletasun beroa, eta orduko giroan aisatua zebillen beste zerbaite geiago boslerrotzean betikotu zuan zan: aldian zaarra itxaropenetan gaztedan erri baten ametsa. Abestiak berez, eta neurtze legeetara jo gabe ematen duan igitze neurtua, nagusi ta aundikia da. Batzuk itxuragabetu egiten dute, geldiegi eramanaz, eta besteak laisterrei.

Norbaitek esana daukan bezela, ez goaz esatera Gernikako Arbola euskaldunen “Anjeluz” danik, bai ordea besterik ez bezela, euren elburuaren ikurkuna dala.

Baiña Olerkariaren dantasuna —bein da berriz esango degu— illezkordan neurtizki: “Eman da zabal zazu munduban frutua” ain biotz-ikara giazakorrez, gogo-indar sutsuan egite duan eskeñian ageri dala.

Bai da ordea beste okeruste —bat geiago— desegiteko, alegia Iparragirre, bertsola gizajo bat besterik ez zala, bere abestiak gitarraz laguntzen zitulako. Uste oker au oso zabaldua da, euren usteetan jakintsu diran notin artean; baiña au uste dutenak ez dakite gitarra ta vihuela izendatzen diran soñu-tresnak zirata españarren Urre-Mendeak Olerkaria sarikets ta antzerki jaietan, euren abestiak laguntzen zituzten soñu-tresnak.

Goratze geiegirik gabe esan leike ba, Olerkari euskaldunarentzat bere gitarra, Orfeo gezur-jainkotxoarentzat, lagungarri zarabilen “lira”.

Eresiaren soñu-neurria (ritmo) zortzikoarena dalako, batzuek txiroa arkitzen txi arkitzen dute (?), auri esango diegu garai artan eresi-lan guzia orrela egiten zala gure Errian, opierakoa zenbatuaz, PUDENTE ARTZAI-MUTILLA; TXANTON PIPERRI eta abar.

Onezaz gañera, eta soñu-neurri orri dagokionez bearrezko da oar bat egitea: ain ospatsu dan zortzikoaren “konpasa” GERNIKAKO ARBOLA'n zeoro aienatua nabaitzen da, igerrri al izateko entzunen berezia eskatzen du ba “andante” ospatsuak.

Esaten degun onen baietza, eresigille askok entzun da gero, 6/8

Ezpai gabe, erria —sortzalle ainbat naztalle oi danez— zenbait ataletan eusko ereserkia berekatu duala, bere eresi egitura, nastu baita soñu lerroa, eta itxura gabeko asmaketa baldarrez utsuneak osatuaz. Guzi oni antz ematen zaio egille batzuen oarpenetatik eta Iparragirre beraren enetatik. Beintzat —Miguel de Ostalazak dionez— sarrerak lenengo egin zanean zortzi konpaz zitun, eta gero izan zan laura laburtua —gaur gutxitan erabiltzenda—. Baiña alde bat utzitze au errex aditzen dana da, ba aipa degun sarrera au, bere lenengoetan joikin edo “instrumento”tzat eratu zan, eta ereserkia geienetan abesbatzak abestua oi da, edo abosts bakarrak.

Gure iritiz, garranzi geiago du, EUSKAL ERRIA aldiskarian azaldu-tako oarpen batek Olerkariakiko. Onela dio: Bein baten, Iparragirre'ren aurrean GERNIKAKO ARBOLA abestu zuten. Onek abestiaren bigarren zatia estzutean, minduta, aserre bizian deadar egin omen zuan-esten ari ziranai:

—Nare lana ondatu dezute!

Ori entzutean guziak gelditu...

Bai, jarraitu zuan berak. Bigarren zati au ez da nik sortu nuana! Bearreko da geldi-geldikako ori alde bat utzitzea. Bein da berrizko, lau alditarño berritze re mi re ori kentzea. Bigarren zatiaren lenengo atala oneta aldatu bear da: sol sol la si do re mi re, onela sol sol la si do re sol.

Eta EUSKAL ERRIA'ko idazleak, besterena bereganatzen zuala ezarriaz Iparragirre iraintzen zutenai bidera irtenaz —irain bat geiagok ze ajola munduari— onela amaitzen du bere erazoa. “Onek esan nai du, Iparragirre ondo zekiala eresiaren berri, berak sortua zala, eta augatik alegintzen zala, bera argiratu bezela, azaldu zedin”.

Iñorenaz jabetzearen irain ori, elertia ta eresia diranetik zapaldu eziñak adierazten dute Iparragirre “norbait” zala, ta bere ereserkiak balio duela baita “zerbait”.

Idazlan ospatsu billa ibiltzeak, gogoratu izan dit, arako berealako baten Amerikan aberasten diran osabai, non-naitik ateratzen zaizkiola illobak, amabiñaka. Augatik ba, norbaiti iñorenaz jabetzen dana dala ezartzen diotenean, Amerikako osabarena bezela da: Homero gandik gureganaño ezetzko gutxi iñola ere. Eta Jose Mari Iparragirrek ez zuan izan ortik azkatzerik'naiz eta bere ereserkiak gutxi balio zuala esan.

Beste aldetik Olerkaria etzan gaizki lagundua arkitzen: Rouget de l'Isle'i ezarri zioten Pleyel'i artua zuala LA MARSELLESA, baiztu ta txarragotu zuan onen salatzalle Loth "organista" ESTHER eresiareen egilleak.

Amerikako Erridi Batuen lenengo ereserkia YANKEE DOODLE, jabetu nai izan zuten ungaroak, holandarrak, eta alemani edo oiztarrak, eta egi geiagoz ingelesak, ba dirudienez, ereserki ori "pasodoble" Jonh Bull'en garaikoa da.

GERNIKAKO ARBOLA NEURRI JATORREAN SARTZEN DA: ZORTZIKO BAT ETA DOÑU ERDI

Auk dira laburki a zalduta, Eusko ereserkiaren ezagugarriak. Eunki bat eta geiagoan irauin, eta "folklore" dana; eta oarmen ontan erreliki ta ikurkoi, erriaren oarmen jatorranen azalbena. Erri bat guziak bere egin zuan ordu larrietan, bere goiargi zindo, erri-gizon eusko gogoaren maitale aundi sutsu izanik.

Augatik Gernikako Arbola biziko da bere idatzia izan zan izkuntza bizi dan arte.

(7) San Luis kafetxeko pianista zan Juan Jose de Altuna'k egin zuan lana —Francisko Gaskue'k dionez— eresi aura soñus jotzea izan zan, GERNIKAKO ARBOLA lenengo aldiz Iparragirrek abestu zuan gabean. Augatik laguntza lana besterik ez zan izan, ba gitarraz laguntz izan ba'litz, etzuan Olerkariak lagundu bearrrik, bere beste abestiak in laguntza bearrrik izan etzuan bezela. Ez al zuan ba, Schumann'ek beste orrenbeste egin, LOS DOS GRANADEROS, LA MARSELLESA antzestuas, arentzaki "lieder" eratzeko?

EUSKO ABERTZALETASUNAREN OARMEN OSOA

Geiegikerian erori generala iñork esango duan bildur gabe, baieztu genezake eusko abertzaletasunaren eta oarmen osoa, GERNIKAKO ARBOLAK jaso zuala igarora degun mende edo eukiaren bigarren aldian; banakaka naiz abesbatz edo jaialdietako talde errikoietan, baita elizetan abesteko ere, eusko jakintzaren eramalle, erriaren gurdian. Bera izan zan, ingelesentzat GOOD SAVE THE KING bezela, eta egite guzietako "ritual" bearreko bezela, ospatzen ziran jaikun guzietan.

Alabearrak nai izanda edo, erriak sutsu abesten zuan, kondairaren ordu larrietan, 1893-eko Dagonillaren 30an, garai artako edeslari batek dio erriaren gogoan sutu egin zan, Sagasta'ren gobernuak batere begiramen eta itxugabekeriz, gure betiko eskubideen aurka auzi zuan ekinagatik.

Unean bertan erria jeiki zan, Errijoja'ko jaun agintari ari bere aserrea azaltzeko bizitasun osos. Ain zuzen egun artan Donosti'ko erriaren soiñubatza (banda) Boulevard-ean ari zan jotzen, eta erri guziak bat eginda GERNIKAKO ARBOLA jotzeko eskatu zuan, baiña eresbatzak etzuan jo. Jendetza ordea, mindu ta sututa, "Hotel Londres" a zuzen durik, Sagasta an arkitzen zalako, danak abots batez, zutik, txapelak erantzita, iru aldiz abestu zuan ereserki goitar GERNIKAKO ARBOLA. Orduan errizain zeudenak, euren izkilluaz su-jo zuten batzuk ilda, ta beste asko zaurituak izan arren jendetza ark bertan jarraitu zuan gogotsu, bildur gabe, biotzdun, jaikor, antziñako gure askatasunaren ereserkia abesten.

Francisque Michel'ek bere idazlan LE PAYS BASQUE'n Iparragirre'k erri, errixka, ta baserrietan bere ereserkiaz itxartu zuan zorabioa ikusirik, dasa: ain kementsu abesten zuala, indar berrituta jasotzen zitula ondoren zitunak, batez ere abesten zuanean: *jarri gaitezen danok laizter belauniko esanaz eta egiñaz, berekin batera beste guziak ere berdiñ egiten zutela, bat egiten zirala eta euren txapelak gora bota nabaitzen zuten abertzaletasunaren agerkai.*

Gure aldietako abeslaririk ospetsuena, ta ezpairik gabe, Euskalerriko aundiena, Julian Gayarrek, bere abertzaletasuna agertzeko, etzuan arkitzen, au egin nai zuanean, Iparragirre'ren abestia baiño egokiago ta ederragorik. Madriren eta Barseleona'n teatroko abestaldien amaieran jendeari azken-agurra guztientzat ordurako ezagun egiña zegon olerkariaren abesti zatiak gogotsu ta ta itz argi ta garbiz ereserkia abestuaz.

Roma'n bere abestaldi ospatsua amaitu zuan batean ostatuz zegon Hotelera eresi kritiko edo maxiatzalleak ardo onenetakoz edanaldi bat egitera deitu zitun, eta batzar ontan GERNIKAKO ARBOLATA bere kiko

dan abesti xamur NERE AMAK BALEKI ere.

Auek eta beste abesti geiago ere eramaten zitun bere zorrotzetan Gayarre ospetsu eskuz idatziak. Auetako batzuk badiut nik. Leiken bezela, ereserkia lenengoetan (nere ustèz beintzat, ez ziurtasunez) *do mayorko* doñuetan eratua izana, berdingabeko tenore arrigarriak, bere abotsera egokitzeko doñu bat goragora jaso arazten zuak *re mayor* era esate baterako. Artezi au etzuan Gayarre, eltzen bere abotsaren apaingarri, bestealde ereslanak bereak ez du ia-ia ontzat artzen, bai ordea, erslan orren *tessitura* ezagutzen duanak dakian bezela, berez duan abertzaletasunaren suaren beroa azaltzeko.

Aipatutako paper oietan, aldatze txiki bat igertzen da ereserkiakiko, naiz ta len esan degun besela, geienetan ez da igertzen.

Irudiz ain ezberdiñak diran Gayarre ta Iparragirre'k eta ala ere euren barrenean ain elkarren artzeko, Giziztilari edo "antripologo" Aranzadi'tar Telesforo gai auetan jakintsu jaun ezagunak, marrazki arrigarri bat utzi zigun, guztiz ikusgarria. Onek dasa: "1887'an Madrid'ren, Teatro Real deritzan antzokiko, ara eltzen ziran jendeen aurrean, Paris'en izanda eldu zan ESTUDIANTINA ESPAÑOLA zeritzan abeslari taldearen aurrean Gayarre'k ADIYO EUSKALERRIARI abestu zuan; eta entzuleak bein da berriro abeslaria ager zedilla eskatu zuanean, onek, Txaloak beretzat artu bearrean, berekin agure ille luze buru zuri bat berekin azaldu zuan, jaka apal bat soñian beste apaiñil etzuana. Zortzikoaren egillea bere-bera; Iparragirre. Ustegabeko azalben onek gugan egin zuan Eragiña itzez adierazi bestekoa izan zan. Ezta italikeri aspergarri orain eten gabe bere eresia maxiatzen duana, (bete-betea berea dan bezela, berdin GERNIKAKO ARBOLA ere) naiz eta jabetasuna batzuk ezkabaidaz jabetu nai badute ere) bere bertsoak erderakeriz sipristuak egon, ez ziran gure gogo-jeikia eratxi arazteko lain, ba euskelzaletasuna biziro itxartu zitzaigun, an eresi eginda azaldu zitzaigu nean. Jakintsu zindo baten egi osos azalduak —aldi ontan, erronkariko abeslari miragarriaren eztarriaren bidez— bazekian bosturebete aurretik jakin zuan bezela ango ikasle euskotarren gogo erri-minduak pozetan sututzen.

IPARRAGIRRE'ren DAMUA

Leikena da irakurleren batek edo bestek geiegikeria arkitzea nere onen atzalkizunari bere esanean. Geiegikerik ez dagola azaldu nai nuke ordea.

Orretarako dokumentu zaar eunki bat aña duana agertuko degu, eta ezpai gabe iñor gutxik ezagutzen duana. JAUNGOIKOA ETA ARBOLA deritza, euskeraz, eta BUENOS AIRES'ko TEATRO COLON zaarrean, 1877'n, Iparragirre'k irakurria Urtarillaren 29'an, europa'ra biurtu zan baiño egun gutxi lenago.

Olerkaria lendik Uruguai'en, bizizanez, Argentina'ra diutua izan zan, "conferencia literaria"ko Batzordeak deituta, Buenos Aires'ko "Hospital Español" zeritzan gaxotegiaren alde ospatu nai zuten jaialdira. Plata'ren alde bietako erritar artean, Iparragirre'k ospe aundia zuan, zuzenbidez zegokion ospea zuan euskeldun olerkari aipatuak, eta deiari baietza eman zion, juango zan eguna izendatuaz, Jaiaren eratzalleen naia zan olerkariak bere-bera olerkia irakurtzea (8). Au, eskatzen ziotena gogo-onez egiten zalea zanez, baietzean gelditu zan. Antzetzoki aundi aren bere agertzeak, antzokia betezegon jendetza esan ezin beste biotz-ikutua gelditu zan. Naiz eta 57 urte besterik izan ez, bere itxura aitona zaar beneragarri batena zan. Eratutako olerkiaren irakurtzea amaitzean izugarrizko txalo aldiz artu zuten entzuleak.

Ainbeste aldiz esan bada ere Iparragirre bere gaztealdian karlista izan zala, —guk esango genduke lenengo gaztearoan— bertso auk adierazten dute, geroago, gizon elzon adin elduduna izatera iritxi zanean, len izanaz damutua arkitzen zala. Olerkiaren irugarren atalak azaltzen du. "Prendienteare" aurkako erazo gogorra bat da, irakurleak igerriko duan bezela:

Zuaz Don Karlos zazpigarrena

Urrun bai gure lurretik,

Ez duzu utzi guretzat pena

Eta tristura besterik.

Lutoz negarrez Ama gaxoak

¡At! ezin konsolaturik

Ez degu nai ez geyago ikusi

Zori gaiztoko gerrarik.

Ondorengo zortzikotan azaltzen du eldu ezindako errimiñez. Bertsoren batzuk jartzen ditugu emen batzuk

Euskaldun onak bear du eriotza

billa bere sorlekuan

Lurra da ama...

Ze aipamen ederra! Au zan ordutik aste batzuk errimiñez minduta egi-
tera zijoana. Jarraitzen du olerkariak bere beste burutapen bat balitz beze-
la: azkatasunaganako maitasuna; bein da berriz bere Aritz maitean irudi-
tzen duan maitasuna

Gure izatea ondasunak
Dira arbola maitean
Libertadea maite dutenak
betoz gurekin batean.

Olerkariak somatzen zuan egunen baten aberriaren zeruan argituko
zala goizeko izar argia eta abesten zuan biotz-indarrez doñu sutsuan:

Egun baten agertuko da
Gure goizeko izarra
Bere odoyetan inguru dela
Jaun zuria'ren itzala.

Olerkariaren berezkoa geroa adieraztea da. Auxe da Iparragirre'k egi-
ten zuana bere goiargi goiargia ixiotzen zanean bere biotzaren leraren
sutan goritu. Bere maiteagotzeak ezpaian jartzen gaitu. Ia-ia eun urte gure
aldi au baiño lenago, munduarentzat adierazten du munduarentzat —bal-
diñ mundua gaizkatuko bada— Erridien elkarte laisterrean sortzea.

Gertatutzen da eguna
Nazionen liga edo elranza
Ikusiko deguna...

Eratze onek ia-ia argitaldu gabeak adierazten digu Jose Mari Iparragi-
rre jaialdietako bertsolari edo arrantzale arteko alaitzalea baiño zerbait
geiago izan zala. Izan zan —eta esan daigun bein betiko ta zenbat aldiz
esan bearra dagon— geroa argi ikusi zuan iragarlea zala gure olerkari au,
naiz eta bere abenderrikoak, askok baintzat berdin ostiango gizonak, ez
sinistera emanak egon munduaren lurzati zakabanatuak batera elkartuak
ikustera, munduko pakearen euskai bezela.

AZKENA

Oar auek amaitzeko esan bearreko da, GERNIKAKO ARBOLA`ren neurtizki edo “estrofak” danak edo batzuk beintzat, beste izkuntz batzue-tara itxuliak izan dirala.

(9) Don Miguel Unamuno, bere errikideak zituzten zenbait goragarri jasotzen zalea izan ez arren, “gran arlote” aipatuaz idatzi zuan: “beste argazki batzuen artean. Lejuona`k arlote aundiarena, olerkari ibilkariarena Iparragirrerena, Gernikako Aritzaren abeslariare-nanik antzestu nuan asgazkia. Eta orduan ezagutu nuan Iparragirre, Amerika`tik ostera eginda, Lekuona`ren lantokira zijoala, onek argazkia egin zezaion. Eta ze biotzkada sako-nez ikusten gendun igarotzen aseledun gizon bizardun illetxuridun aura Argazkian gitarra jotzen eta txapelakin arkitzen da” Angel Salcedo Ruiz`e, ostera, onela oroitzen du: “El autor de este libro (*La Literatura Española*) conoció a Iparraguirre ya muy anciano, en Madrid, en casa de unos músicos vascongados de quienes no recuerda el nombre. Eta dio: Ainbeste urte dira! Baiña ez da iñoiz ere ageldu bere irudimenetik olerkari errikoï aren iru-dia. Iparragirrek zuan bizar luze, txuri ta jantzia, bere buru soil argiaz San Pedro`ren antza ematen ziona, argazki edo margazkietan betikotik azaltzen diguten bezela, arpegi eder oso euskotarra antzduna, begi bizi dizditsuak, teinkgiteingilleak, eta abesten ekiten zuanean ez zirudin zaarra zanik, bai ordea gazte indartsu bikaiña, bere jarkera ta keiñuak izugarri-zkoen olerkariarenak ziran, ederraren zale dan jendetzarentzat abesten duan olerkariaren antza, bai ordea olerkiak baiño, abestiak sutzen duan jendetzarentzat abestuz. Olerkari baiño, bere abendaren burusagi oroiaraztalle, ta antziñatar zaintzalle zindoaren irudi azal-duaz. Ezpai gabe onela abestuko zuan Taillefer olerkariak Roncesvalles`ko abestia Hans-tig`go guda-erazoan; orrela abestu zuten baita zeltatar olerkariak. Igaroak diran garaietako abeslarietaz oroitzen danean liburu onen egillea, Iparragirre`ren giza-kemena, gudari ausartiaren jeiki ausartiaren jeiki ta jarkera, ta keñu apaiñak, abots indartsu ederrez abes-ten iduritzen du.

Asko dira esan degun bezela, Gernikako Arbola`ren itzulbenak ueste degunez bat baiño geiago frantzeses españeraz, eta ezaguna dan Antonio de Trueba`rena, ta beste batzuk ez ain egokiak ere. Emo Ferrari Dalla torre`k, orain urte gutxi arte irarri gabe dan itzulbenean, italerara itzuli zitun lenengo zortzi neurtizkiak. Txeko`ra lenengo lau zortzikoak itzuli ta argitalduak: *Himna bascu národnim Stromu v Gernice* por R. J. Slabi, Un poeta-soldado Hans Wilthagen que durante la última conflagración mun-dial se hallaba de guarnición en San Juan de Luz, tradujo con intención de editar letra y música en Alemania, las ocho primeras estrofas.

Leikena da nere “fitxeroan” ez dauden beste itzulben batzuk geiago egotea. Oraingo aldi auek ez dira egokienak aztartzate zailletan paketsu era ontako lanak egin al izate. Eta geroa —mingarri zait esatea— ez da aurkez-ten pozgarriago.

Ala ere ez dezagun galdu itxaropena, edo olerkariak esaten zuan beze-la, Sinismena, goimaitasunaren Itxaropenean. Oraindik ere, non aztartu-tan non arraztotu asko gelditzen da gure aberriaren zailletan.

BIDALTZEA

Azterkatze auk, garrantzi geiago edo gutxiagoko beste batzuekin, baiña gure jakintzaren aurrerapenerako bearreko diranakin, itxartu dezatela gure gaztedian Jakinai gogo bizia, ta orretara leiata dedilla, aspertu gabe, maitasunez. Eta azkenez azterketa, billakatze oiek zuzentaun osoz egiaren billa egiñak, etsaikeri ta ta elkar zapaldu naiak alde utzita. Auek lortu nai ditudan asmoak (10).

(10) Gaztediari zuzentzen diodan aipamen au, antziñar zaletasun jatorra duten euskeldun askoren biotzetan taupakada zan, eta taupada auk dei bat bezela entzunak izan dira. Iparragirre'ren ereserkia GORA JAUNGOIKOA ETA LEGE ZARRA GORA, itzakin sarrerako konpasetan ugaldua izan da, ta amarreko batzuen ondoren baztertua egon da gero, berriro dardaratu da Bidasoa'ren egal bietako gaztediaren biotz eta españetan. Beste onenbeste esan dezake eunki onen aurren garaian, zenbait euskeltzale jakintsuren itz berri zaletasunaren sukarrak jo zitunengatik. Gaur sukar ori osoan bidaldua da, ta euskera izketan ez olan egindakoa, itz egiten da, berriro izketan nola idatzietan erabiltzen da Euskalerrri guzian. Oarmen ona zuzentasunaren kide da ta nagusitu egin da. Ospatu dezagun ba pozarren.